

המרכז למחוננים ומצטיינים במכללה האקדמית תל חי

עבודת חקר

סיבאצצ סיפאצ - שפתי נשמתי

הקשר בין השפה והזהות לבין השתלבות בחברה בקרב הצ'רקסים בישראל

סמלים צ'רקסיים

בהנחיית דניאלה שאול

מגישה: לובוב גוצ'טלב

במסגרת הקורס "נושא חוקר"

שנת הלימודים תשע"ח

יוני 2018

תוכן עניינים

2 בפתח

3 סקירה ספרותית

12 חקר אישי

20 דיון

22 מסקנות

24 בביבליוגרפיה

25 נספחים

בפתח

עבודה זו דנה בקשר בין השפה והזהות לבין ההשתלבות בחברה בקרב הצ'רקסים בישראל. בחרתי בנושא הזה כי הוא מהווה חלק גדול מחיי היום יום שלי. אני חלק מקהילה זעירה בישראל - הקהילה הצ'רקסית, שתרבותה שונה מזו של החברה הישראלית. יש לנו שפה, השפה הצ'רקסית, אבל זאת לא עוד שפה רגילה. בשפה הזאת אין שלטים, אין סדרות טלוויזיה, משחקי קופסא, ספרי נוער, מטלות כתיבה או יחידות לבגרות. ולמרות הכל השפה הזאת בלתי נפרדת מהזהות שלי ומשמעותית בחיי.

מאז ומתמיד היה לי קשר כלשהו לשפות. כשהייתי קטנה דיברו איתי בשלוש שפות שונות ולכן התחלתי לדבר מאוחר יותר ביחס לילדים אחרים שרכשו שפת אם אחת. היה בלתי אפשרי להבין את המשפטים שלי כי הייתי מערבבת בין השפה הצ'רקסית, העברית והרוסית. אך למרות זאת כבר בגיל ארבע שלטתי בארבע שפות ואני חשה ברת מזל בעניין הזה. כיום יש לי קשר לחמש שפות שונות: צ'רקסית, עברית, ערבית, אנגלית ורוסית. אני מרגישה שהשפות האלה מרכיבות אותי כמו פאזל. כל שפה מרכיבה חלק שונה מהאישיות, מהתרבות, ומהזהות שלי.

השם של העבודה שאומר "שפתי נשמתי" הוא פתגם קצר בצ'רקסית שהמרואיינת שלי הזכירה ומהר הבנתי שזה יהיה שם העבודה, כי הוא מתמצת את נושא החקר שלי. רציתי לבדוק כיצד השפה משפיעה על הזהות והתרבות שלנו ולכן בחרתי את הקהילה שלי שהיא רב-לשונית, מה שהופך את המצב למעניין ביותר.

בסקירת הספרות נעזרתי במאמרים העוסקים ברב-לשוניות, רכישת שפה, קשר בין שפה לזהות ועוד. את עבודת החקר שלי ביצעתי באמצעות ראיון עם אסעד שבסו, סבי הצ'רקסי מריחאניה וראיון עם ניבאל שבסו, דודתי הצ'רקסית מריחאניה.

בחקר הזה אני רוצה להוכיח שבקהילה הצ'רקסית חייבים לשמר את השפה הצ'רקסית כשפת אם בכדי לא ליצור בעיות זהות.

סקירת ספרות

זהות הצ'רקסים בישראל והמשך קיום העדה

גופסה קתז (2012) עסקה במחקרה בקשר לזהות הצ'רקסים והמשך קיום העדה. כלומר, הקהילה הצ'רקסית צריכה לבחור אם להתבולל בחברה שבה היא חיה או להעצים את הזהות האישית, האתנית והדתית. קתז טוענת כי "אחת הנגזרות של חיים כמיעוט אתני בחברת רוב השונה בלאום ובדת, היא הקונפליקטים הנוצרים בהתנגשות בין ה'עולמות'." קתז דנה בהגדרת הזהות של הקהילה והקשיים שלה ואיך מתמודדים עם כך. הצ'רקסים משתפים את החיים שלהם עם חברת הרוב היהודית והערבית במדינת ישראל. בנוסף, יש להם דו-ערכיות בין הדת והמסורת לבין ההשתלבות בחיים וההתפתחויות בעולם המודרני. אין מחקרים בנוגע לזהות של הקהילות הצ'רקסיות, להבדלים מגדריים בזהות שלהם או להתמודדות עם בניית הזהות האתנית.

מסיבות היסטוריות, הקהילות הצ'רקסיות מפוזרות בצורה שהם מיעוט בחברת רוב. הם התנגדו לפלישה של האימפריה הרוסית לקווקז ולכן הייתה מלחמה ביניהם. לאחר שהפסידו, גלו מארצם יותר ממיליון וחצי אנשים ורובם צ'רקסים. העות'מאנים קיבלו אותם וגייסו חלק מהם שהיו לוחמים קשוחים ומנוסים לתגבור החזית שלהם באזור הבלקן. הצ'רקסים היו עובדי אלילים ולאחר מכן הפכו לנוצרים. הם אימצו את דת האיסלאם בסוף המאה השבע עשרה. רוב העם שנמצא מחוץ לארצו מונה בין 3 ל 5 מיליון איש. בישראל יש שני כפרים קטנים שנוסדו במאה ה-19: כפר קמא בגליל התחתון וריחאניה בגליל העליון צפונית לצפת.

מחקרה של קתז מראה תפיסות של זהות, ואת החיים כמיעוט אתני במצב של הגדרה עצמית. במצב הזה יש הרבה דילמות שקשורות לכפילות של זהויות ומיומנויות חברתיות.

החוקרת בדקה הגדרה עצמית אצל הצ'רקסים בישראל לפי שלושה נושאים: לאום, דת וישראליות. הנחקר הראשון דירג את ההגדרה העצמית שלו כך שדבר ראשון הוא צ'רקסי, דבר שני הוא מוסלמי והשלישי ישראלי. לדעתו, הישראליים צריכים לחשוב גם הם בצורה זזה כדי שזה באמת יתקיים. הנחקר השני אומר שמבחינתו, הדת והלאום נמצאים באותו המקום בהגדרה העצמית. בנוסף, הוא טוען שלמרות שהוא חי עם יהודים, מכיר אותם לעומק - הוא מרגיש כ"אורח" במדינה. זאת אומרת, מעין אי שייכות. גם הוא מגדיר את הישראליות במקום האחרון. מבחינתו ישראל היא לא המולדת שלו אלא הוא רק נולד פה. בהמשך הוא אומר שישראל לא מהווה חלק עמוק מהזהות שלו.

למרות שהצ'רקסים חיים לצד היהודים, לדוגמא, לימודים בבתי ספר יהודיים, הקהילה בוחרת להיות שונה ולשמור על הקבוצה "סגורה", וזה יוצר תחושה שאין שייכות ולכן גם אין התבוללות. לפי הגדרת הצעירים - ישראל היא לא חלק מרכזי בנוגע לזהותם. החיים בישראל

הם זמניים והם לא מרגישים שזה הבית שלהם. הצ'רקסיות והמוסלמיות הם המרכיבים בזהות שלהם.

לפי נחקרת נוספת, גם היא מרגישה שייכות לעם הצ'רקסי. היא מסבירה שיש צ'רקסים מארצות שונות שיש לה איתם דברים במשותף, וזה יוצר את תחושת השייכות ומעצים את השורשים. כותבת המאמר טוענת שהנחקרת תיארה את "אפקט ההמון" - הקשר של הצ'רקסים שנמצאים במקומות שונים בעולם מחזק את תחושת השייכות. זה מייצר הרגשה של השתייכות לגוף גדול יותר ששונה מהגבולות של הכפר הקטן. הנחקר האחרון מרגיש שקווקז עושה לו משהו, מחממת לו את הלב, וזה יוצר רצון לבקר שם. הוא חושב ככה כי זו המולדת ההיסטורית של הצ'רקסים. הוא לא מרגיש שהוא חלק ממולדת זו אבל הוא רוצה להיות חלק ממנה.

הצעירים משתמשים בכמה שפות. אבל מה שמעניין הוא, כי למרות שהצ'רקסית היא שפת האם דווקא בשפה הזאת אינם יודעים קרוא וכתוב. הנחקר כאן אומר שהוא לא מרוצה מרמת השליטה בשפת האם (צ'רקסית), כשהוא יושב עם מבוגרים יש מילים שאינו משתמש בהם. וגם אם תשתמש בצ'רקסית כמה שיותר "מלאה" - אנשים יצחקו עליך. כותבת המאמר טוענת כי הבעיה היא, שבקרב הנחקרים השפה לא באמת ידועה ב-100%. הנחקר לא מדרג את השפה הצ'רקסית בראש סדר העדיפויות שלו. הנחקר טען כי גם אם תנסה לדבר בצ'רקסית צחה אתה תיתקל בלעג כי שפת האם נתפסת כלא חשובה ולא שימושית. ובנוסף הנחקרים מעודדים את חיזוק השפות האחרות.

לפי הכותבת, זניחת שפת האם ואימוץ השפות האחרות, יוצרת אצל הנחקר בלבול בזהות. אבל הנחקרים שולטים בשפות האחרות, הערבית והעברית, יחסית ברמה גבוהה וזה מקנה יתרון על פני הערבים והיהודים אשר שולטים בדרך כלל בשפה אחת. לצ'רקסים אין מבטא בולט כשהם מדברים עברית, וכך הציבור היהודי לא מבחין בצ'רקסים הודות למבטא שלהם בעברית בניגוד לבני מיעוטים אחרים בישראל. לדוגמה הצ'רקסיות שאינן דתיות, כלומר שאינן שמות מטפחת – נראות כמו ציבור הרוב היהודי בישראל. וכשהודי רואה צ'רקסית מסורתית הוא בטוח שהיא ערביה אבל כאשר הוא שומע אותה מדברת הוא תוהה לאיזה עם היא שייכת.

יש פער בין המציאות לבין מה שרוצים בקשר לשפה הצ'רקסית, וזה עוד ממשיך להיות גרוע יותר למרות שיש חשיבות גדולה לביסוס שפות מיעוטים בחברות רב-תרבותיות ורב-לשוניות. לפי מסקנות ממחקרים בודדים מכפר קמא, קיים חשש להמשך השפה והזהות הייחודית של הצ'רקסים בישראל בגלל ששפת האם נחלשת ובגלל שלא משתמשים בה כשפה ספרותית ויש אימוץ מילים משפות אחרות. במחקר נוסף הגיעו למסקנה, שצריך לבסס את שפת האם וזה יביא לרכישה טובה יותר של שפה שנייה ושפה שלישית.

מן המחקרים עולה כי השפה הצ'רקסית הולכת ונחלשת. בהקשר הזה יש קשר ישיר בין השפה לזהות האתנית. הכותבת מזכירה את הצ'רקסים של ירדן ותורכיה שמקיימים מנהגים

ומסורת צ'רקסית אבל רובם לא דוברים צ'רקסית. דבר זה עלול לגרום לבעיית תקשורת בין הצ'רקסים ברחבי העולם כי לא תהיה להם שפה משותפת. בקשר לעתיד, יש שאיפה לחזק את הזהות האתנית ואת הזהות הדתית. הנחקרים ידעו איך אפשר לחזק את הזהות הדתית, אבל הבעיה קיימת ברצון לחזק את הזהות האתנית. בנוסף, תהליך יצירת הזהות האתנית והדתית נמשך זמן רב. אצל הצעירים הזהות האתנית משתנה בהתאם להתקדמות בגיל והופכת לבשלה יותר במשך הזמן. כך שיכול להיות שכאשר הם יגיעו לבגרות מסוימת, הם ישיגו את הזהות האתנית והדתית ה"שלמות" וזה יקל על ההתמודדות עם המציאות שבה הם החיים. כותבת המאמר טוענת שהנחקרים שלה רצו לחזק את החלק הצ'רקסי והמוסלמי אצלם ואצל ילדיהם. הנחקרים ציינו שקיים קשר ישיר בין שפת האם לזהות האתנית. הדיבור בשפה הצ'רקסית הוא חלק מסימני הזהות הצ'רקסית. למרות זאת, לא כל הקהילות שמרו על שפת האם, לדוגמה - הצ'רקסים בירדן. למרות שהיכולת לדבר בשפת האם נחשבת כמרכיב בסיסי בהווה הצ'רקסית במציאות שלנו - היא דועכת עם הזמן. הנחקרים לא ידעו מה עוד אפשר לחזק בזהות חוץ משפת האם, וכיצד להתמודד עם מצב שבו אין מטרה לשאוף אליה.

סוגיות ברכישת שפה

עלית אולשטיין ופרידה נסים אמיתי (2008) מגדירות סוגים שונים של אנשים בהקשר של שפה: אדם חד-לשוני, אדם דו-לשוני או רב-לשוני. רק הסוג הראשון נתפס כטבעי ואילו האחרים נראים כמו משהו בלתי רגיל. אדם חד-לשוני היום הינו נדיר, כמעט לא קיים, כי רוב האנשים מדברים לפחות שתי שפות. החוקרות גם מתייחסות לסביבות ואומרות שסביבה חד-לשונית נדירה מאוד, וסביבה רב-לשונית היא טבעית בדרך כלל, אך במקומות רבים היא נוצרה כאשר אנשים עברו ממקום למקום ואז האדם כבר נולד לסביבה רב-לשונית, כמו בישראל. ילד שנולד לסביבה רב-לשונית, יראה את זה כמצב רגיל והוא יתפתח להיות אדם תלת-לשוני רגיל, למשל כך הדבר בקהילה הצ'רקסית בישראל. הכותבות מסבירות, שאדם שהוא יליד החברה החד-לשונית שבה הלשון שלו היא לשון האם, לשון הקהילה, לשון התרבות ולשון ההשכלה – הינו בעל סיכוי להגיע לשליטה גבוהה בלשון - כמעט מושלמת. יש בעייתיות בחד-הלשוניות במקרה של הגירה למקום שהחברה בו חד-לשונית. במקרה הזה, בגלל ששפת האם עומדת בסכנה, המהגר צריך להפוך את עניין שימור הלשון לעניין מרכזי בקהילה הקטנה. מצד שני בהקשר של רב-לשוניות טבעית, יתכן שתתפתח מיומנות שונה בלשון כי כל אחד בקהילות כאלה משתמש בחייו היומיומיים בכמה שפות ולדעתו הוא אינו חייב בשליטה מלאה בכל אחת מהשפות. המטרה שלו היא להשתלב בתחומים שונים תוך כדי שימוש בשפות

שונות. לדוגמה: הוא ישתמש בשפה אחת למשפחה, בשפה אחרת לעבודה ובעוד שפה לצורך השכלה ולמטרות מקצועיות. וכאן הדובר בוחר איך לפתח את השפה בהתאמה לשימושים שלו בפועל.

השפה היא הכלי הבולט של הזהות האתנית ובמצב של הרב-לשוניות יש לה תפקיד חשוב בגישור בין הקבוצות השונות בעלות לשונות ותרבויות שונות. הלשון אינה רק אמצעי זהות, אלא גם כלי מאוד חשוב להבלטת הזהויות השונות של הקבוצה ויש לה גם תפקיד חשוב במאזן הכוחות בחברה.

בקבוצות האתניות ללשון ערך מאוד חשוב כי היא גורם מרכזי לשמור על המשכיות הקבוצה ועל חיזוק המסורת שלה. הלשון תהיה כלי שמאפיין קבוצה, כמובן אם גורמים חיצוניים לא מסכנים אותה.

החוקרות שואלות מה יקרה לזהותו של אדם אם יעבור ממקום אחד למקום אחר, כמו במצב של הגירה, שבו יש מצב של טמיעה תרבותית.¹

בעיות זהות נגרמות מהגירה, שמחזקת את הטמיעה התרבותית של המהגרים. הטמיעה נגרמת כתוצאה מהקשר בין המהגרים לחברה הקולטת בסביבה החדשה. זהו תהליך ממושך אשר מתבטא באומנות, ברגשות, בהתנהגויות וזהויות. ההגירה יכולה לפתח שני דברים: האחד המשכיות והשני שינוי וביחד הם מאפיינים את המהגר.

המהגרים מתמודדים עם שני מצבים עיקריים: מצב ראשון שבו חייבים לשמר את המורשת התרבותית המקורית ואת הזהות המקורית; מצב שני הוא הידוק המגע הבין-תרבותי עם חברי הקבוצה המארחת. הטמיעה התרבותית נוצרת כאשר הקבוצה המהגרת עושה היתוך עם התרבות החדשה ומזניחה כל גורם אתני שהיה לפני ההשתלבות, לעומת זאת היא מאמצת ומשלבת מרכיבים מהתרבות המארחת ומהתרבות שלה וכך משמשת בסיס טוב לדו-לשוניות ורב-לשוניות בחברה המהגרת. במצב זה חברי הקבוצה המהגרת משתמשים בשתיים או שלוש שפות תוך טיפוח שתיים או שלוש זהויות.

ההשתלבות של המהגרים תוך שמירה על דו-לשוניות ותלת-לשוניות היא דרך ההסתגלות המוצלחת ביותר.

הלשון והזהות קשורות זו לזו באופן חזק גם בעיני קהילות המהגרים בדרכן להשתלבות בחברה החדשה ובתרבותה. התהליך הזה הוא הכוח העיקרי המשפיע על המהגרים. ישנה הסכמה כללית על הקשר ההדוק בין לשון לזהות, עם זאת, המשמעות של הקשר אינה מובנת. מקובל שהלשון היא אחד המאפיינים החשובים להשתייכות אתנית. חקירת הזהות

¹ "הטמעה תרבותית היא תהליך של אינטגרציה של מהגרים או מיעוטים אשר נקלטים בתוך הקהילה הדומיננטית ומאמצים את תרבותה. לעתים הגורם שמוביל לקיום תהליך ההיטמעות התרבותית הוא הנחה לפיה אימוץ אלמנטים מהתרבות הדומיננטית הם ערובה לדו קיום של המהגרים או קבוצות המיעוט בתחום המדינה או הטריטוריה בה הם מעוניינים להשתלב ולהתקדם" מתוך ויקיפדיה.

האתנית, יכולה לספק הבנה לאופן בו המהגרים בוחרים בשפתם המקורית, מפני שהיחידים בחברה בוחרים להציג את עצמם באמצעות הלשון שתחזק באופן הטוב ביותר את זהותם החברתית.

ההעדפות של המהגרים לבחירת לשון אחת קשורות באופן ישיר לשפה השלטת בחברה. המהגרים ישקיעו המון מאמץ וזמן ללמוד את הלשון הדומיננטית, להבטיח שליטה בה ולמנוע הידחקות לשוליים חברתיים וגם להבטיח את מקומם בחברה המארחת ללא קשר לתחושותיהם ועמדותיהם כלפי התרבות הדומיננטית המארחת.

המקרה של הקהילה הצ'רקסית

אולשטיין וניסים-אמיתי קובעות כי הצ'רקסים נחשבים לתרבות רב-לשונית טבעית טיפוסית. בישראל הם קהילה קטנה המונה כ-4000 נפשות החיים בשני כפרים בגליל. הם הגיעו לאזור בשנת 1868 מקווקז ע"י האימפריה העות'מאנית בכדי לשמור על הגבולות של האימפריה מפני פולשים. הם מדברים צ'רקסית כלשון אם, לשון הבית ולשון הקהילה. כשהילדים מגיעים לבית הספר הם רוכשים 3 שפות אחרות.

תפיסות של מיומנות לשונית בקהילה הצ'רקסית

החוקרות מצאו כי כל הצ'רקסים דוברים ארבע שפות: צ'רקסית, עברית, ערבית ואנגלית - כל אחת מהשפות בהתאם לצורך ושימוש בה.

רמת השליטה והמיומנות בשימוש בארבע השפות לא זהה אצל הצ'רקסים שנבדקו, אבל לכולם יש שליטה רב-לשונית, שהיא שונה מאוד מהסטנדרט החד-לשוני. כך איש הקהילה מדבר צ'רקסית לשם תקשורת בבית ועם הקהילה שלו; הוא מדבר, כותב וקורא ערבית למען הצרכים הדתיים שלו; כותב וקורא עברית לסיפוק צרכי בית הספר ותקשורת עם חברות שונות ויודע אנגלית כלשון להשכלה או קידום אקדמי. הוא משתמש בכל אחת מהשפות לפי הצרכים החברתיים שלו.

החוקרות מדווחות, שהצעירים טוענים שידיעת לשון זה בעצם דיבור. הצ'רקסים בישראל רואים את השפה העברית כבעלת עוצמה רבה יותר מהלשונות האחרות, היא לשון הרוב והדומיננטית. לשפה שלהם הם לא מייחסים חשיבות רבה.

השירות הצבאי גרם לצ'רקסים לראות את עצמם כמי שיש להם באופן יחסי מקום גבוה בחברה הישראלית וזה גרם להם לחזק את הזהות ולשמר את המורשת אשר מספקות לקהילה ערך עצמי.

בניתוח המקרה של הקהילה הצ'רקסית בישראל ניתן להבין את חשיבות הלשון כמאפיין אשר מגדיר את הזהות האתנית. לצ'רקסים יש דימוי עצמי מאד גבוה וחשוב להם שיזהו אותם כצ'רקסים. אבל הם גם מסכימים שיראו אותם כתורמים לקהילה כמו היהודים, כמוסלמים כמו הערבים וצ'רקסים מבחינה אתנית. הם מוכנים לקבל שלוש זהויות ביחד. זוהי קהילה רב-לשונית ורב-זהותית בקביעות.

במקרה של הקהילה הצ'רקסית בישראל שתי לשונות מתחרות ביניהן על עמדת שליטה: ערבית ועברית, אך העברית שולטת מפני שזו לשון ההוראה, לשון המקצוע והאקדמיה. בני הקהילה הצ'רקסית מכירים בעברית כלשון הדומיננטית בישראל, למרות שבילדותם הם דוברים שתי שפות אחרות – צ'רקסית וערבית. אבל ברור שיש להם צורך בשליטה בעברית כי זו שפת ההשכלה הגבוהה, שפת החברות השונות במדינה ושפת המקצוע.

הבחירות הלשוניות בקהילה הצ'רקסית

בני הנוער אומרים שבגלל שהעברית שפה קלה יותר מהצ'רקסית הם כותבים מכתבים בעברית, אך את התפילות הם מקיימים בערבית. הרב-הלשוניים משלמים מחיר על היכולת לדבר שפות שונות, וביחד עם זה גם לשמור על שפת האם שלהם וזה הגיוני.

הכותבות מסכמות שהדוברים הרב-לשוניים הטבעיים נוטים להתאים את דפוס שימוש הלשון שלהם לפי הצרכים. התפיסה הרב-לשונית פתוחה וקלה לחיות איתה מאחר שהיא משתמשת בלשון לפי צרכי החברתיים והתרבותיים של היחיד. עמדה כזאת מעודדת לימוד לשון ובחירות לשון תוך כדי הערכת התפקיד התקשורתית של הלשון. לכן חשוב שהלשון הדומיננטית תהיה נגישה לכל הרב-לשוניים במדינה ולכן על המדיניות הלשונית להבטיח לכל אדם הזדמנות וזמינות לדעת את השפה הדומיננטית בכדי להגיע לרמה נאותה של מיומנות בלשון, שתבטיח לו להגיע ליעדים שלו כי העדר שליטה עלול לחסום הזדמנויות. בכך השפה סוללת את הדרך לשגשוג חברתי וכלכלי ומי שלא ניתנה לו הזדמנות הזאת עלול לשלם את מחירה של הרב-לשוניות. כיום העולם הולך לכיוון הקשרים רב-לשוניים יותר ובכך מתאפשרת התנועה בין המדינות, בין מוסדות השכלה, בין חברות. מי שנולד בסביבה רב-לשונית טבעית, רגיל לדינמיות בשימוש בשפות ומתוך זה לומד להיות גם דינמי ביחסים בתוך החברה וגם האישיות שלו היא רב צדדית! הבחירה של אדם כזה בשימוש בשפה תלויה במצב התקשורת בו הוא נמצא ובאדם שאיתו הוא מדבר. האדם הרב-לשוני בדרך כלל יתאים את שפתו לשפת האדם שמולו, שאיתו הוא מקיים תקשורת ברגע מסוים.

דו-לשוניות בסביבה רב-תרבותית: סיכונים וסיכויים

עלית אולשטיין (2012) קובעת כי מגדירים את שפת האם לפי אחד מארבעת המאפיינים הבאים:

1. המקור - השפה הראשונה שנרכשה.
2. התפקוד - השפה שבה משתמשים הכי הרבה.
3. הזהות - האדם יכול להחליט איזה שפה מייצגת אותו בצורה הטובה ביותר.
4. הידע הלשוני - השפה החזקה ביותר מבחינת הידע שלו והתפקוד.

ההתפתחות הלשונית בשפה הראשונה: היכולת להביע ולהבין בשפה באה לידי ביטוי כשמשמשים בידע הלשוני במצבים שונים שמצריכים תקשורת, כמו בית ספר, עבודה, חברים.

בכל שלב התפתחותי הידע הלשוני אמור להתאים לצורך המעשי של הלומד. כאשר הידע הלשוני מאפשר לילד לארגן לעצמו את הקשרים עם אנשים אחרים בצורה של תרחישים, הילד מבין למה זה קרה; מה המטרה של זה; וחשוב מה ההשתתפות של האנשים בתוך מה שקורה.

הילד עובר בצורה הדרגתית מהשימוש הלשוני אשר מתקשר לבית ולסביבה המוכרת לשימושים עם הקשרים רחוקים יותר. בית הספר מפגיש את הילד עם הנושאים שרחוקים ממנו, אבל הוא לומד להתמודד וללמוד מהם. המעבר מאוד הדרגתי, אינו קל, ואף קשה יותר לאנשים שלומדים שפה שנייה, כי עליהם לבצע מעבר לשפה וגם למצבים עם הקשרים רחוקים. תפקידו של בית הספר הוא לעזור לתלמידים לעבור את התהליך הזה. ההתפתחות הלשונית קשורה מאוד להתנסות האישית. השימוש בשפה משקף את המציאות והקשר שיש לדובר עם הסביבה.

מה גורם לאנשים לדו-לשוניות?

יש להבחין בין דו-לשוניות אישית ודו-לשוניות קבוצתית. בנוסף, צריך להבחין בין ידע שפה לבין שימוש בשפה. אולשטיין טוענת שגם אם היא אומרת שהיא דו-לשונית בעברית ובאנגלית ומרגישה בנוח בין שתי תרבויות ועוברת בקלות מאחת לשניה, השימושים שלה בעברית ובאנגלית לא זהים, כי בבית היא מדברת עברית ובמקצוע היא מדברת עברית ובאנגלית ביחד. לכן צריך להסתכל גם על הידע וגם על השימוש. בידע מתכוונים לשליטה, יכולת ביצוע, מיומנות, ידע של מה צריך להגיד בהתאם למצב ואוריינות. שימוש בשפה, הוא הצורך האמתי והמעשי להשתמש בשפה וקשה לשמר את השפה כל עוד לא משתמשים בה. כמו כן צריך גם ליצר סביבה וצורך לשימוש בשפה. הדובר מתמודד עם הפעלת שתי מערכות דקדוקיות, מאגרי מילים, צורות של התנהגויות מעשיות שתואמות תרבות.

הגדרת הדו-לשוניות - לא מדובר בידע מושלם בשתי השפות. מגדירים זאת לפי המשכיות של שימוש בשפה והמשכיות של שליטה בשפה. מדובר בהתמחויות יותר ממוקדות כמו קריאה וכתיבה בשפה, אך ללא דיבור בה.

בחירה או העדפה - אולשטיין יוצאת מתוך הנחה שיש בחירה ויכולה גם להיות העדפה. יש מצבים שבהם הדובר יכול לבחור בשימוש של השפה:

- מצב של שימור שפת האם אצל המהגרים,

- בחירת שפה מסוימת כסימן למעמד, חלק שהוא מאוד חשוב בתהליך הבחירה. כך יש שימור של ההשקעה של האדם הבודד או הקבוצה האתנית.

- לימוד שפת מורשת כקשר לזהות, לדוגמה בבתי הספר היהודיים בחו"ל לומדים עברית

כאשר המטרה היא שמירת הזהות.

החוקרת מציינת, כי בית ספר חד-לשוני בתוספת שפה שנייה או שלישית יוצר פתיחות לשפות אחרות וכך אף בית ספר דו-לשוני כדוגמת בתי ספר בישראל בהם מלמדים בעברית ובערבית יחד.

מקרים של שימושים ביותר מאשר שפה אחת

1. אדם הוא דו-לשוני, בבית הוא מדבר שפה אחת ובסביבה הוא מדבר שפה אחרת.
2. כאשר במקום העבודה יש צורך בשפה נוספת.
3. לפי צרכי התקשורת: טקסטים בהם עוברים משפה לשפה, כמו כתיבת מאמרים, תקשורת בעל פה, השתתפות באירועים וטקסים. אלה הזדמנויות לשמר את הדו-לשוניות.
4. לפי מישלבים ושכבות בחברה. הכוונה היא לשימוש בשפה אחת בשכבות הגבוהות ושימוש בשפה אחרת בשכבות הנמוכות, במצב זה מתנהגים בהתאם למקום.
5. סימן לשייכות וזהות.
6. החשוב ביותר - עירוב בין השפות, מי שמדבר ביותר משפה אחת, נוטה לערב בין השפות, הדבר הזה אינו רע אם מדברים עם אנשים מאותו הרקע. אבל אם לא יודעים לעבור לשפה נקייה זה עלול להפריע בדברים מסוימים. זהו יתרון וחסרון גם יחד. אולשטיין טוענת שניתן לשמור היטב על שתי שפות אם קיים השימוש בהם.

דפוסי זהות

זהות משלבת - הדובר מרגיש בנוח בשתיים או יותר תרבויות, הדפוס מתחלק לטיפוסים:

1. אנשים שזהותם היא דו-תרבותית כי כך מתאים להם יותר, אבל משמרים את השפה הראשונה בבית כולל קריאה, ושמים דגש על רכישת שפת הרוב.
2. אנשים שזהותם היא דו-תרבותית, שמים דגש על שפת הבית ובמקביל דוברים גם את שפה הרוב.
3. אנשים שזהותם היא חד-תרבותית ולכן שמים דגש רק על שפת הבית.
4. אנשים שזהותם היא חד-תרבותית אבל עושים מעבר מוחלט לשפת הרוב, הדגש הוא על שפת הרוב.

הסיכויים – יתרונות הדו-לשוניות - השפה היא מקור לחשיבה ולכן לדו-לשוניות יתרונות בהתפתחות הקוגניציה - כל הפעולות הקשורות לרכישת ידע, עיבודו והשימוש בו. בכל מקרה זה לטובה.

לאדם דו-לשוני יש רגישות ומודעות להבדלים בתרבות; אדם דו-לשוני מפתח מודעות לשונית ומטה-לשונית מוקדם יחסית; דו-לשוניות מאפשרת יכולות תקשורת טובות יותר; דו-לשוניות יכולה להוביל לדו-אוריינות.

הכל נכון גם לגבי שלוש שפות – התלת-לשוניים – אלה כל דוברי הערבית בביתם בישראל, דוברי הרוסית ודוברי האמהרית. זה גם נכון לגבי מי שהינו רב-לשוני. חשוב לעודד זאת גם במערכת החינוך. כל פעילות לשונית מיוחדת בבית, אפילו סיפורים בעל פה, שלא נמצאים בכתב – מאד חשובה.

גורמים אשר מקדמים את השפה השנייה - התאמת המורכבות הלשונית והתרבותית לרמת הידע של התלמיד: אם הילד מבין הוא גם לומד טוב יותר; עידוד וחיזוק למאמצים של הלומדים; השתתפות פעילה המקבלת הערכה ועידוד; תשומת לב אישית; למידה מתוך הנאה; רווח אישי מרגש.

גורמים בולמים - תחושת חוסר הצלחה; ניתוק מן המציאות של הלומד - בבית; דחיסת מידע שאיננו נגיש לשונית או תרבותית; עומס על הזיכרון במילים ובביטויים. **סיכונים** - במעבר משפה לשפה, מעבר מתרבות לתרבות וגם ממערכת חינוך אחת לשנייה, הנער הצעיר לא הספיק לפתח אוריינות בשפה הראשונה ועדיין לא יודע דבר בשפה השנייה. יש סכנה שלא יגיע לרמה מספיק גבוהה בשתי השפות; הרגל ערוב השפות פוגע באיכות התקשורת; חוסר שליטה טובה בשפה מסוימת פוגע בתחושת הזהות; התנתקות מדורות קודמים וממורשת; בלבול זהות.

חקר אישי

ראיון עם ניבאל שבסו - מורה למדעים ואמנית, צ'רקסית מריחאניה.

איזה שפות רכשת בילדותך?

"צ'רקסית, עברית, ערבית ואנגלית.

האם השפות שרכשת הן אותן השפות שאנחנו רכשנו ורוכשים כיום?

"כן, אותן השפות. כי אין שפות חדשות מסביב ולא מלמדים בבית הספר שפות אחרות.

האם את משתמשת בשפות שרכשת בעבר באותה מידה שבה אתה משתמשת בהן

היום?

"כמובן, במיוחד בשפה הצ'רקסית. אני משתמשת בה וגם מנסה ללמוד אותה יותר לעומק, כי

זו שפת האם שלנו. אני ממש רוצה לרכוש אותה ולהתעמק בה, אבל הדבר קשה מאד, כי

בישראל היא מאד שטחית, לא כמו המצב שלה בקווקז. אפשר להגיד שרכשתי שני מבטאים

בצ'רקסית: מבטא של 'שאפסרג', מצד אמי; ומבטא של 'אבזאח' המקובל בריחאניה. אני

דוברת את שתי השפות באופן שוטף, וכך גם את השפה העברית. עד כתיב י"ב התקשיתי עם

העברית כשפה מדוברת, אם כי לא ראיתי בעיה להתעמק ולכתוב בשפות שונות. רק לאחר

שפניתי ללימודי הוראה הצלחתי לפתח את השפה העברית כשפה מדוברת. המצב היה

דומה בתחום השפה הערבית, שהצלחתי לחזק אותו רק לאחר שהתחלתי ללמד במגזר

הערבי. בהתחלה היה לי קשה להשתלב כמורה במגזר זה אך עם השנים חל שיפור רב.

כיצד רכשת את השפות שבהן את משתמשת היום, האם רכשת את כולן בבית ?

"את השפה הצ'רקסית רכשתי בבית, במשפחה דיברנו רק בצ'רקסית. בבית הספר רכשתי

את שאר השפות: עברית, ערבית ואנגלית. בעקבות כך בתיכון רכשתי חברים ערבים כי

למדנו בתיכון ערבי ולאחר מכן בסיום התיכון רכשתי חברים יהודיים והשתלבת יותר במגזר

היהודי. וכך רכשתי את שתי השפות בצורה יפה מאוד.

איך הרב-לשוניות מתבטאת בחייך?

"רכשתי חברים מהמגזרים השונים, כי אני שולטת בכמה שפות. זה תרם לי להתקדמות

בתחום ההוראה שלי מכיוון שאני שולטת בערבית. יכולתי לתווך בין מגזר יהודי לבין מגזר

ערבי בהוראה, אנשים שבאים לבית הספר פנו אלי כי אני שולטת בשתי השפות, עברית

וערבית. מבחינת האומנות שלי אני מתחברת למורשת של היהדות, האסלאם והצ'רקסים.

מכיוון שיש לי שליטה בשפה, והשפה מקשרת אותך ליצירה שלך לכיוון שלך ולפי דעתי אני

רב תחומית בתחום הזה.

האם הרב-לשוניות הציבה לך קשיים? מהם? את חושבת שזה לטובה?

"בילדות, חשבתי שאני מין 'יצור מוזר' כי שלטתי יותר משפה אחת. ראיתי ילדים יהודיים

ששולטים רק בשפה אחת ומדברים רק בה, ראיתי ילדים ערביים שגם אצלם הדבר זהה, יש

להם זהות מוגדרת. לכן, חשבתי שאני יוצאת דופן ולמה אני צריכה לדבר בכמה שפות. זה היה מאוד קשה, כי הייתי חייבת להתפצל מכל מיני כיוונים, להשתלב בכל מיני מקומות ולהוכיח את עצמי שאני שייכת כל הזמן. הדבר הזה לא היה פשוט, אבל כיום אני מתגאה בעצמי ולפי דעתי, חשוב בעולם שבו אנו חיים לשלוט במספר שפות ולא רק בשפה אחת. זה פותח לך המון דלתות. בנוסף, תהפוך לאדם פתוח לתרבויות אחרות ומכבד תרבויות אחרות.

האם את חושבת שצריך לשמר את הרב-לשוניות כפי שהיא היום בקהילה הצ'רקסית?

"כן אני חושבת שצריך לשמר את הרב-לשוניות כפי שהיא היום בקהילה הצ'רקסית בכדי שלא נהיה בבועה הקטנה שלנו. חייבים לחזק את השפה שלנו, כי שפה זה זהות. צריך ללמוד עוד מילים, עוד משפטים ועוד מושגים בשפה. נעשה זאת בעזרת הגישור בין הקהילות בארץ לבין הקהילות שנמצאות מחוץ לארץ. כך אפשר לחזק את השפה כי יש קהילות שהן יותר טובות מאיתנו בשפה לפי מה שנחשפתי. וכמובן לחזק את השפה העברית והערבית, לדוגמה, אם הילד רוצה להיות סופר אז שיוכל להתפתח וללכת לכיוון הזה. בנוסף, יצירות בכל מיני תחומי אומנות שדורשים שליטה בשפות. אחרת לא תמצא את עצמך בלי השפה, במיוחד במדינה כמו שלנו.

האם סדר העדיפויות בין שימוש בשפות השתנה לבין מה שקורה היום בצורה בולטת?

"פעם, הייתה תקופה שחלק מההורים העדיפו שלא ללמד את ילדיהם צ'רקסית וללמד אותם עברית. מהסיבה שיוכלו להשתלב בצבא וזה יותר קל ללימודים באוניברסיטאות. זה לא נמשך לתקופה ארוכה, כי לפי דעתי הגישה הזאת נכשלה. ילדים שלקחו חלק מצאו את עצמם בפינה בקהילה. בתחום הריקודים, בולטים הילדים שבאו ממשפחות שאכפת להם מהזהות. יש עדיין משפחות בודדות שמלמדות את הילדים רק את השפה העברית. מצד אחד זה טוב, מכיוון שנחשפים לשפה ברמה גבוהה. מצד שני מזניחים את השפה הצ'רקסית. לפי מה שאני רואה, זה לא פשוט לשלוט בשפה הצ'רקסית וגם בעוד שפות אחרות. אני חושבת שבקהילה שלנו יש בלבול זהויות לא מוגדר ולכן, העברתי את הילדה שלי לבית ספר יהודי. כי לא הייתה שפה חזקה לעומק בבית ספר והילדה הולכת לאיבוד עם השפה. היה לי מאוד חשוב שהילדה תהיה חזקה בשפה אחת. העדפתי ובחרתי בשפה העברית כי היא הייתה יותר חזקה בשפה הזאת. בנוסף על כך, ביסודי בכפר קמא יש שפה מוגדרת, השפה העברית. ואני חושבת שצריך להגדיר איזו שפה זרה תשלוט ולהפוך אותה לשפה אותנטית בבית הספר וזה תלוי לאיזה כיוון אתה רוצה ללכת אחרי בית הספר

האם יש השפעה פוליטית על הסדר עדיפויות?

"אני לא חושבת שיש השפעה פוליטית על סדר העדיפויות. כי אנחנו חיים במדינה יהודית וכל האנשים בקהילה בחרו בשפה העברית, מפני שזה הדבר הנכון לבחור.

לפי דעתך, האם יש קשר בין השפות שלך לבין הזהות שלך ועד כמה זה משפיע עלייך?

"כיום, אני מודעת לכך שאני צ'רקסית וקשה מאוד להשפיע עלי. אני יודעת מי אני, מאיפה באתי וכיצד אני צריכה לגדל את הילדים. אני חושבת שלדעת עוד שפות זה מבורך, ואני

מוכנה ללמוד עוד שפות אם אני מסוגלת להבין ולהצליח ללמוד אותן. הדבר הזה לא משפיע על הזהות שלי. למרות שבהתחלה היו חששות שזה ישפיע על הזהות שלי, כי אני נמצאת בבועה מסוימת. אבל ברגע שאני יודעת למה אני קיימת בעולם הזה זה כבר לא משפיע עליי.

מהם היתרונות והחסרונות שנתקלת בהן במהלך חייך בקשר לשימוש בכמה שפות?

"היתרונות הם: השליטה שלי בכמה שפות, שאני יכולה להתגאות בהן ולהשתלב באיזה מקצוע שרק ארצה. לא פחדתי כי יכולתי להשתלב גם במגזר הערבי מפני שאני יודעת את השפה. בנוסף, מציאת חברים, לראות את החיים בצורה אחרת ולקבל כל אחד מתרבות שונה. החסרונות הם; כשהמגזר הערבי והיהודי לא מקבלים אנשים שבאים מתרבות אחרת ומדברים בשפה שלהם בדיוק. מייחסים חשיבות רבה למבטא ומתחילים ללעוג.

מהן מטרות השימוש בכל אחת מהשפות שבהן את משתמשת היום?

"מבחינתי המטרה של השפה הצ'רקסית, היא להתחבר עם אנשי הקהילה הצ'רקסית. המטרה של השפה העברית היא גם להתחבר עם אנשים. בכלל בכל השפות שאני משתמשת בהם הם למען בניית מערכת קשרים עם אנשים אחרים, מחוץ לקהילה הקטנה. השפה האנגלית תורמת לי בקריאת מאמרים מעניינים, ולהבין אותם. המטרה הבסיסית של השפה הערבית היא ללמד כי אני עובדת במגזר הערבי.

האם את חושבת שהשפות שבהן את משתמשת הכרחיות לקיום התרבות שלך?

"לפי דעתי, במדינת ישראל השפות שבהן אני משתמשת הן הכרחיות לקיום התרבות שלי. מפני שהקהילה קטנה מאוד ואם מדברים רק בשפה הצ'רקסית ולא בעוד שפות נוספות, היא תעלם ולא תתפתח. היא תהיה מאוד פרימיטיבית, תישאר כמו שהיא ובשלב מסוים היא תתפוצץ כי בסופו של דבר כל בועה מתפוצצת. הצעירים חייבים לדעת עוד שפות למען ההשתלבות בחברה הישראלית.

לפי דעתך האם השפה הצ'רקסית הכרחית לקיום התרבות הצ'רקסית?

"השפה הצ'רקסית הכרחית לקיום התרבות הצ'רקסית. קיים פתגם בצ'רקסית שאומר: 'אם אתה לא מדבר בצ'רקסית אתה לא צ'רקסי'. השפה עושה אותי צ'רקסית, מפני שהשורש של העם זה השפה. גם מי שאינו צ'רקסי ומדבר בשפה הצ'רקסית הוא נראה צ'רקסי. לכן, מתחברים אליו מהר. אבל, אנשים שהם צ'רקסים ואינם דוברים צ'רקסית, קשה להתחבר איתם כצ'רקסים. השפה הכרחית בכדי להיות צ'רקסי.

מהם הדברים שצריכים להתקיים לדעתך בכדי ששימור תרבות תתקיים?

"בקהילה הצ'רקסית בישראל, יש בידנו דברים אותנטיים שניתן לשמר אותם. אבל, בגלל העיסוק בפרנסה, עיסוק בדברים אחרים מהתרבות ובהישרדות בגולה, גרם לעם להזניח את כל מה שיש להם וההתעסקות בהישרדות. ישנם דברים שניתן לשמר אותם בתרבות שלנו ולהחזירם. מבחינת היצירה, מוזיקה וריקודים זה עדיין קיים אצלנו. אבל מבחינת הראות את הפולקלור הצ'רקסי זה מאוד חלש בייחס למה שהיה בעבר ובייחס למה שקיים עכשיו במולדת.

האם רב-לשוניות בחייך הגיעה למצב של רב תרבותיות?

"הרב-לשוניות בחיי גרמה לי לאהוב תרבויות אחרות ולרצות להכיר תרבויות אחרות. כיום, אני רואה את עצמי במכלול של תרבויות, ואני יכולה להתחבר ולקחת מטעמים תרבותיים ומטעמים אומנותיים מתרבויות אחרות. לא קיימת אצלי בעיה ללמוד מהם ובעצם, ניתן ללמוד מהם המון דברים שונים שלא קיימים בתרבות שלנו.

האם אי פעם היית במצב שבו היית בבלבול זהויות?

"אף פעם לא נמצאתי במצב של בלבול זהויות. בתקופה שלנו היה ברור לי שאני צ'רקסית."

ראיון עם אסעד שבסו

אסעד שבסו המרואיין הינו סבא של כותבת העבודה. נולד בישראל בשנת 1945 והינו דור שלישי בישראל. בעבר היה מורה בכפר ריחאניה וחקלאי. הוא חיבר ספר מורשת והיסטוריה של הצ'רקסים והינו בעל דיפלומה מהאקדמיה בקווקז. כיום הוא ממשיך עם החקלאות וממשיך להתעמק בהיסטוריה של הצ'רקסים.

איזה שפות רכשת בילדותך?

"בילדותי רכשתי את השפה הצ'רקסית, דיברנו צ'רקסית במשפחה. לאחר מכן בגיל חמש התחלתי ללמוד את השפה הערבית. מהסיבה שבראשית המדינה הלימודים בבית הספר היסודי בריחאניה היו למגזר הלא יהודי. לבסוף, למדנו את השפה העברית שעה אחת בשבוע. המצב היה כך עד שהתבגרתי והגעתי לתיכון מהמגזר היהודי שנמצא בצפת.

האם השפות שרכשת הן אותן שפות שאנחנו רכשנו ורוכשים כיום?

"השפות שרכשתי הן אותן השפות שרוכשים היום בקהילה הצ'רקסית בישראל (ערבית, צ'רקסית עברית ואנגלית). השונה הוא שיש שפות שרכשנו אותם בצורה טובה ויש שפות שרכשנו בצורה פחות טובה. איני יכול להשתמש בשפה שרכשתי בצורה פחות טובה. מהסיבה שלא השתלבתי עם חברה אחרת, שזאת שפת האם שלה. למשל, אם הייתי נחשף לדוברי אנגלית, הייתי שולט טוב יותר בדיבור בשפה האנגלית. השפות שבעיקר למדתי הן: צ'רקסית, עברית וערבית. כיום, המינון השתנה מכיוון שתחילה לא היה לנו אכפת ללמוד אנגלית כי לא היה צורך בכך. לאנשים לא היו אמצעים כדי לצאת ולבקר ולכן, לא יחסנו לכך חשיבות. האנשים שתנו לכך חשיבות הם האנשים עם יכולת כלכלית טובה. בסופו של דבר, השפה הערבית הייתה לנו יותר חשובה כי שם השתלבנו כשהיינו צעירים. אבל לאחר מכן שסיימנו את בית הספר היסודי ועברנו לתיכון, חלק משכבת הגיל שלי הלכו לתיכון ערבי. החלק האחר הלך לתיכון יהודי. בזמן הזה, מצאתי שהשפה העברית יכולה לקדם את התרבות שלי. כלומר, את הכלכלה שלי ולמצוא בקלות עבודה.

האם אתה משתמש בשפות שרכשת בעבר באותה מידה שבה אתה משתמש בהן היום?

"השפות שרכשתי הן צ'רקסית, עברית וערבית. אני משתמש בהם עד היום לפי הצורך. כשאני נמצא עם ערבים אני מדבר ערבית. כשאני נמצא עם יהודים אני מדבר עברית. כשאני

נמצא עם צ'רקסים אני מדבר בצ'רקסית. זה תלוי במצב, אני מתאים את עצמי לאותה קבוצת אנשים שאני נפגש איתם.

כיצד רכשת את השפות שבהן אתה משתמש היום? האם רכשת את כולם בבית?

"את השפה הצ'רקסית רכשתי במשפחה. את שאר השפות, רכשתי בבית ספר היסודי, התיכון, במכללה ומהחברה שאליה נכנסתי. עד היום אני מדבר בבית בצ'רקסית אבל בחוץ, אני מתאים את עצמי.

איך הרב-לשוניות מתבטאת בחייך?

"בקשר לרב-לשוניות, הייתי שמח לדעת יותר שפות ממה שאני יודע כיום. אני חושב שאין דבר יותר נוח מאשר לדעת כמה שפות. בכדי להתקדם בחיים וליהנות מהחיים יותר צריך להכיר שפות רבות. זה מתבטא בכך שאני מדבר עם אנשים ולוקח מהם רעיונות מסוימים. אני מסכם עם אנשים שונים דברים בכלכלה באותה שפה שהם מדברים. אני מבין אותם, מטייל איתם ונהנה לשמוע את השפה שבה הם מדברים. אני יודע מה מתרחש סביבי. השפה עוזרת לאדם בכל סביבה שהוא חיי בה אם הוא מכיר את השפה שלהם.

האם הרב-לשוניות הציבה לך קשיים? מהם? אתה חושב שזה לטובה?

"כשהגעתי לתיכון ידעתי את השפה הצ'רקסית והערבית. השליטה שלי בעברית הייתה חלשה, ולכן, היה לי מאוד קשה. אני זוכר, שהיה שיעור שהשתמשו במילה 'חומר' כל הזמן, אני לא ידעתי מה פירוש המילה. ולכן לא הבנתי את כל השיעור. חזרתי הביתה ולא ידעתי מה זה 'חומר'. עד שיכלתי לייצב את עצמי בתיכון לקח לי שנה. זאת אומרת שהיה הרבה פערים עם החברה.

האם אתה חושב שצריך לשמר את הרב-לשוניות כפי שהיא היום בקהילה הצ'רקסית?

"אני חושב שמי שיכול לשמר את הרב-לשוניות צריך וחיוב לשמר. לא צריך לשכוח את השפה הצ'רקסית, כי אם אתה שוכח את השפה אתה שוכח את התרבות. ושורש התרבות זו השפה.

מה השתנה במהלך השנים מבחינת סדר העדיפויות בשימוש בשפות?

"יש שינוי משמעותי. כיום, כדי להשתלב במדינת ישראל צריך לדעת את השפה העברית, שוטפת. כי בכל משרדי הממשלה כותבים בשפה העברית, מדברים בשפה העברית, באוניברסיטאות מרצים בעברית. אנחנו כבר לא במדינת ערבים, אלא במדינת ישראל. זה לא כמו פעם.

למה סדר העדיפויות השתנה?

"סדר העדיפויות השתנה אצלי. מכיוון שאני נמצא מול חברה שמדברת רק עברית. והייתי צריך להשתלב. אם לא הייתי עושה מאמצים ללמוד עברית על בוריה לא הייתי מתקדם בחיים שלי בצורה שאני רוצה.

האם יש השפעה פוליטית על הסדר עדיפויות?

"אין השפעה פוליטית על סדר העדיפויות. אני חש שפוליטיקה זה לחוד ושפה זה לחוד. השפה שאני נכנס אליה ומבין את המחשבות של הדוברים אותה יכולה להדריך אותי ולכוון אותי בעניין פוליטי מה הטוב ומה הרע באותן מפלגות שקיימות.

לפי דעתך, האם יש קשר בין השפות שלך לבין הזהות שלך ועד כמה זה משפיע עלייך?

"אמת שהשפה הצ'רקסית משפיעה על הזהות שלי. דבר אחר הוא, אם אני רוצה לרכוש תרבות שונה משלי, להוסיף לתרבות שלי, לשפר את המחשבה שלי וללמוד שפה זרה שהיא לא צ'רקסית היא משפיעה עליי. היא כופה עליי את ההשפעה עליי וזה לטובתי. אדם תמיד שואף להתקדם בחיים. השפה שאני לומד מכניסה אותי לתרבות של אותה קבוצת אנשים. וכאן יש להדגיש שבלי השפה הצ'רקסית אתה לא יכול להיות צ'רקסי. ייתכן שברישום אהיה צ'רקסי, אבל בקהילה ובתרבות קשה להיות צ'רקסי כל עוד אתה לא מדבר בצ'רקסית.

מהם היתרונות והחסרונות שנתקלת בהן במהלך חיך בקשר לשימוש בכמה שפות?

"השימוש בכמה שפות עזר לי להתקדם בחיים. זה נתן לי נוחות במחיה שלי, בהתחברות שלי, בידידות שלי, במציאת פתרונות לבעיות שלי. לא הייתי רוצה לשלוט רק בשפה אחת. מכיוון שאדם שלומד שפה אחרת הוא גם לומד תרבות אחרת וזה מאפשר לי לשלב תרבות חדשה עם התרבות שלי. וכך לפי זה אני מתאים את עצמי לתרבויות. החיסרון הוא, בגלל שאני צ'רקסי קודם כל אני חושב בשפה הצ'רקסית. לאחר מכן, אני צריך לתרגם את לשפה אחרת. דבר זה מאוד משפיע מהסיבה שהדרך נהיית ארוכה יותר. זאת אומר שאני עובר כמה שלבים עד אני מגיע למה שאני רוצה לומר. אני מדבר בשפה שהמדינה לא מדברת בה ואין ברירה אז זה מפריע.

מהן מטרות השימוש בכל אחת מהשפות שבהן אתה משתמש היום?

"למטרות חברה, ידידות, כלכלה ובעיקר התקדמות בחיים. בשפה הערבית לדוגמה, אני מדבר עם סוחרים. אם אני רוצה לדעת עוד מהתרבות הערבית אז אני קורא, ספרים ומעט את הקוראן. למרות שהייתי יכול להבין אותו טוב יותר בשפה העברית כי העברית נוטה להיות שפה יומיומית אצלי. כי זו מדינה דוברת עברית. אני אישית לא פותח תחנות טלוויזיה בערבית. מה שמושך אותי הוא מה שקורה בתוך המדינה שלי. מכיוון שאין תחנות טלוויזיה בצ'רקסית אז אני צופה בעברית.

האם אתה חושב שהשפות שבהן אתה משתמש הכרחיות לקיום התרבות שלך?

"השפה ההכרחית לקיום התרבות שלי זו הצ'רקסית. השפות הזרות הן לא הכרחיות בכדי לשמור על התרבות שלי, הם בונים. כשיש משהו אחר בתרבות שונה שיכולה לשפר את התרבות שלי זה עוזר ותורם. אך שורש התרבות זו השפה שלי. מהשפות האחרות אני לוקח חלק מן התרבות אבל הן לא התרבות שלי.

מהם הדברים לדעתך שצריכים להתקיים כדי ששימור תרבות יתקיים?

"בכדי ששימור תרבות יתקיים השפה צריכה להתקיים. מי שלא מדבר בשפת התרבות, היא נעלמת לו. מכיוון שהשפה היא השורש. אם אתה לא מדבר בשפה הצ'רקסית אתה לא יכול לשמור על התרבות הצ'רקסית. ניתן לספר על התרבות אך לא לשמר אותה.

האם הרב-לשוניות בחייך הגיעה למצב של רב-תרבותיות?

"כן לדוגמה, כשהכרתי את השפה העברית נכנסתי לחברה היהודית, התנהגתי לפי התרבות שלהם. בנוסף, לקחתי חלק מהתרבות שלהם לתוך התרבות שלי.

האם אי פעם נקלעת למצב בו היית בבלבול זהויות?

"הייתי בבלבול, נכנסתי לחברות שהן לא שלי ורציתי להשתלב. אני לא ידעתי איך ומה לקחת מהם ומה לא לקחת מהם. זה תלוי באורגניזם שעומד לפניי, אם הוא מתנהג כלפיי לפי מה שאני רוצה או לא. אם הוא דוחה אותי אני מתאכזב ואם הוא מקבל אותי אני נהיה כמוהו. למשל, לאזרחים אחרים במדינה אשר שפתם היא העברית, המצב בעבודה קל יותר וההשתלבות בכל מיני מקומות שהם נכנסו קלה יותר לעומתי. וזה יצר אצלי בעיה ואילץ אותי לשנות זהות מסוימת. אך הרגשתי שאני עובד על עצמי כי אי אפשר להתחבר לאנשים שדוחים אותך.

האם שמת לב לכך שהרבה מילים בעברית נכנסות לשפה הצ'רקסית היום יותר ממה

שהיה בעבר, אתה יכול לשער מה הסיבה לכך?

"כן. כיום יש המצאות חדשות, והן בשפה העברית. אין אפשרות לתרגם את אותן המילים לשפה הצ'רקסית מכיוון שהן לא קיימות. כיום אנחנו מדברים בצ'רקסית ומכניסים אל הדיבור גם מילים בעברית. לפני כן, היינו מכניסים מילים בשפה הערבית. כי אנחנו נמצאים יותר בחברה היהודית וכך השתלבו הרבה מושגים ומילים. במהלך הדיבור, אנחנו שולפים מילים בעברית מבלי לשים לב. אפילו, אם אני אגיד את המילה העברית בשפה הצ'רקסית יתכן שהאנשים לא יבינו. כי יש כאלה שלא התחברו באופן מושלם לשפה, או שהתחברו יותר לשפה העברית ושוכחים את המושגים בצ'רקסית."

דיון

עבודה זו דנה בשפות השונות ובזהות בקהילה הצ'רקסית. העבודה בודקת את הקשר בין השפה והזהות לבין ההשתלבות בחברה בקרב הצ'רקסים. הטענה המרכזית בעבודה זו היא שהשפות השונות בקרב הקהילה הצ'רקסית הם כלים נחוצים להשתלבות בחברה הישראלית. בפתח העבודה נפתחו התאוריות המרכזיות:

רב-לשוניות

לפי אולשטיין וניסים-אמיתי במצב של רב-לשוניות טבעית יכולה להתפתח מיומנות שונה מזו של הדוברים החד-לשוניים או הדו-לשוניים. בחיי היום יום של הדובר הוא משתמש בכמה שפות, למרות שהוא לא חייב לשלוט בכל אחת מן השפות. מטרתו של הרב-לשוני היא להשתלב בתחומים שונים תוך שימוש בשפות שונות.

תפקיד השפה

אולשטיין וניסים-אמיתי אומרות כי בקרב הקבוצות האתניות השפה חשובה ביותר כי היא גורם מרכזי לשימור המשכיות הקבוצה וחיזוק המסורת שלה.

רב לשוניות בקרב הצ'רקסים

אולשטיין וניסים אמיתי מגדירות את הצ'רקסים כרב-לשוניים טבעיים: הם מדברים צ'רקסית כשפת אם, שפת הבית והקהילה. כאשר הם מגיעים לבית הספר הם רוכשים שלוש שפות אחרות. הם דוברים כל אחת מן השפות בהתאם לצורך ושימוש בה. מהריאיון עם ניבאל שבסו, אכן ניתן ללמוד, כי יש צורך לשמר את הרב-לשוניות בקהילה בכדי שהם לא יחיו בבועה ויוכלו להתפתח.

זהות

לפי אולשטיין וניסים-אמיתי יש דפוסי זהות שונים: אנשים בעלי זהות דו-תרבותית ואנשים בעלי זהות חד תרבותית. הנולדים לסביבה רב-לשונית טבעית רגילים לדינמיות בשימוש בשפות ובנוסף לומדים להיות דינמיים בתוך החברה וכך הם רוכשים אישיות רב-צדדית. לצ'רקסים יש דימוי עצמי גבוהה והם מייחסים חשיבות לכך שיזהו אותם כצ'רקסים. הם נחשבים לקהילה רב-לשונית ורב זהותית בקביעות. לפי קתז' אחת הנגזרות של חיים כמיעוט אתני בחברת רוב השונה בלאום ובדת היא הקונפליקטים בהתנגשות בין "העולמות". מהריאיון עם אסעד שבסו, נקלעים לבלבול זהות כאשר נכנסים לחברה ולא יודעים מה לקחת ומה לא לקחת מתרבותה.

שפה וזהות

לפי קתז' יש חשיבות גדולה לביסוס שפת מיעוטים בחברות רב-לשוניות. למרות זאת קיים חשש לעתיד השפה והזהות של הצ'רקסים. ובנוסף, אימוץ שפות אחרות בנוסף לשפת האם

יוצרת בלבול בזהות. מהריאיון עם ניבאל שבסו, הקהילה הצ'רקסית צריכה לחזק את השפה הצ'רקסית בכדי שהזהות שלהם לא תיעלם.

העדה הצ'רקסית

על פי קתז' לצ'רקסים יש דילמה של דו-ערכיות בין שמירת הדת והמסורת לבין ההשתלבות בחיים בעולם המודרני. דילמות נוספות קשורות לכפילות של זהויות ומיומנויות חברתיות, כמיעוט אתני שמברר שאלות של הגדרה עצמית והגדרת זהות. החברה הצ'רקסית בוחרת להיות סגורה, אין התבוללות בחברה וכתחליף הם מחזקים את הקשר עם הצ'רקסים ממקומות שונים בעולם. מהריאיון עם ניבאל שבסו עולה כי לעם הצ'רקסי יש דברים אותנטיים שניתן לשמר אותם. אך העיסוק בפרנסה, בהשתלבות ובהישרדות מהגירוש מהמולדת גרמו להזניח את המורשת הצ'רקסית. מהריאיון עם אסעד שבסו עולה כי השפה הצ'רקסית חיונית לשימור התרבות.

השפה הצ'רקסית

לפי קתז' רוב הצעירים לא יודעים לקרוא ולכתוב בשפה הצ'רקסית למרות שזו שפת האם שלהם. הצ'רקסים הם מיעוט בכל מקום ושפת האם נחשבת במקומות האלה כלא חשובה ולא שימושית. למרות זאת הם ציינו שקיים קשר ישיר בין שפת האם לזהות התאנית. לכן, השפה הצ'רקסית הולכת ונחלשת ויחד עם זאת הזהות האתנית נחלשת. מהריאיון עם אסעד שבסו עולה כי חובה לשמר את השפה הצ'רקסית כי אם שוכחים את השפה – שוכחים את התרבות, ושורש התרבות זו השפה.

הצ'רקסים בציבוריות הישראלית

על פי קתז' הצ'רקסים בישראל שולטים בשפה העברית והערבית ברמה יחסית גבוהה. השליטה הזאת מקנה יתרון על פני הערבים והיהודים. ובנוסף, הציבור היהודי לא מבחין בצ'רקסים דרך המבטא שלהם. מהריאיון עם אסעד שבסו עלה כי כאשר יש חוסר בשפה, קשה להשתלב בחברה שדוברת אותה. יש להתאמץ בישראל ללמוד את השפה העברית כדי להתקדם ולהתאים את השפה לקבוצה בה נמצאים. בנוסף, הוא נקלע לבלבול זהויות כאשר הוא נכנס לחברות אחרות בישראל ורצה להשתלב בהן.

בחירת השפה

לפי אולשטיין, קיימים מצבים שבהם הדובר יכול לבחור בשימוש בשפה בהתאם למצב. גם לפי הריאיון עם אסעד שבסו הפרט מתאים את שפתו בהתאם לקבוצה שהוא נמצא בה.

שימושים בשפות שונות

לפי אולשטיין יש צורות שונות לשימוש בשפות נוספות: 1. כאשר אדם דו-לשוני דובר שפה אחת בבית ובחברה הוא מדבר שפה אחרת, 2. עבודה או בית ספר המצריכים שימוש בשפה נוספת, 3. לפי צרכי תקשורת שונים 4. ערבוב בין כמה שפות - דובר שפות שונות אשר נוטה לערב את השפות.

יתרונות ידיעת שפות שונות

לפי אולשטיין השפה היא מקור לחשיבה ולכן האנשים הדוברים שפות שונות הם בעלי יתרון בהתפתחות הקוגניציה. אותם אנשים מודעים גם להבדלים בין תרבויות שונות. המודעות הלשונית והמטה-לשונית מתפתחות מוקדם יחסית והשפות השונות מאפשרות יכולות תקשורת טובות יותר.

על פי הריאיון עם אסעד שבסו, אדם שלומד שפה אחרת גם לומד תרבות אחרת וזה גורם לשילוב תרבות חדשה עם תרבות קיימת. לפי דעתה של ניבאל שבסו היתרונות הם: השתלבות במקצועות שונים, קבלת האחר מתרבויות שונות, רכישת חברים מהמגזרים השונים ותרומה בתחום האומנות ביצירת קשר למורשת של היהדות האיסלאם והצ'רקסים.

חסרונות הרב-לשוניות

לפי אולשטיין, הרגל ערוב השפות פוגע באיכות התקשורת, סברה זו אף עלתה מהריאיון עם אסעד שבסו, על פיו בקהילה הצ'רקסית היו מערבים מילים בערבית וכיום, בשל ההשתלבות בחברה היהודית, הם מערבים מילים בעברית.

מסקנות

מסיכום הדברים ניתן להסיק, כי כל אדם מתקשר באמצעות השפות שהוא מכיר. לפי דעתי בשל ריבוי התרבויות בישראל נדרשת ידיעת שפות שונות ולא ניתן למנוע זאת. לכל קבוצה אתנית יש שפה משלה וכל פרט בתוכה מדבר בשפה זו. השפה מהווה את הזהות של הפרט בתוך הקבוצה ומחוצה לה. יתכן, שאם הפרט לא ידבר בשפת אמו הוא יחשב לדחוי מבחינת הקהילה מכיוון שזה מוריד מזהותו. כך שבסופו של דבר השפה השולטת בזהותו של הפרט היא שפת האם.

בקהילה הצ'רקסית, מפני שאנחנו מיעוט, אנו משתמשים בכל השפות שנמצאות מסביבנו כי אנחנו מתקדמים איתם ואנו מפתחים אותם לפי צרכי התקשורת באותה שפה עם שאר התרבויות שמסביבנו. אך בכל זאת, אנו נזהרים בקשר למה שניתן לאמץ ומה שלא במהלך התקשורת שלנו עם שאר התרבויות. דבר זה הוא חשש העולה בזמן שהצעירים יוצאים לעולם החיצוני שחושף אותם לשפות ותרבויות גדולות אחרות.

רכישת השפות השונות בקרב הקהילה הצ'רקסית היא דבר חיוני, כי לא נוכל לחיות בלעדיו בעידן העכשווי. השפות הללו הופכות את החיים שלנו לקלים יותר. אך החשש - האם הדבר רע? האם זה ישפיע על זהותנו ויעמיד אותנו בסכנה? - קיים.

במשך הזמן למדנו לפתח גישה כלפי השפות והתרבויות בישראל כי הם חלק בלתי ניפרד מהסביבה שלנו.

שימור השפה הצ'רקסית גורם לשימור התרבות והזהות שלנו וכך מונע מאיתנו להיכחד.

בסופו של דבר, הפרט בקבוצה הצ'רקסית רכש מיומנות כזאת שיעביר בדור הבא. המיומנות מתבטאת בידיעת שפות שונות והדיבור בהן לפי הצורך והכרת תרבויות אחרות והשתלבות בהן מבלי שהדבר יפגע בזהות הצ'רקסית.

ביבליוגרפיה

אולשטיין, ע' ונסים-אמיתי, פ', (2008), "היות תלת-לשוני או רב-לשוני: היש לכך מחיר?
רכישת שפה בהקשר של רב-תרבותיות ורב-לשוניות", בתוך: הד האולפן החדש: להנחלת
העברית ותרבותה , 94: 3-17,

קתז, ג., (2012), "להיות או לא להיות - צעירים צ'רקסים מתלבטים בנוגע לזהותם",
בתוך מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, גליון מיוחד: חיים על הגשר, בין חינוך
והגירה עמ' 169-200

אולשטיין, ע', (2012), "דו-לשוניות בסביבה רב-תרבותית: סיכונים וסיכויים", הפקת מט"ב

<https://www.youtube.com/watch?v=FTu2Olits5U>

נספחים

תמונה ישנה של בריכת מים טבעית שהייתה בעבר בריחאניה ויובשה

מפה הממחישה את אזור המוצא של הצ'רקסים

שלט בכפר הצ'רקסי ריחאניה

ቀ	-n	[k]	ና	ና	-e	[se]	ፈ	ፈ	-n	[f]	ሐ	ሐ	-n	[h]	ሀ	-1
ቀ	-n	[k]	ና	ና	-e	[se]	ቀ	ቀ	-at	[pʰ]	ሐ	ሐ	-n	[h]	ሀ	-2
ቀ	-n	[k]	ና	ና	-e	[se]	ቀ	ቀ	-sly	[pʰ]	ሐ	ሐ	-n	[h]	ሀ	-3
ቀ	-n	[k]	ና	ና	-e	[se]	ቀ	ቀ	-sly	[pʰ]	ሐ	ሐ	-n	[h]	ሀ	-4
ቀ	-n	[k]	ና	ና	-e	[se]	ቀ	ቀ	-sly	[pʰ]	ሐ	ሐ	-n	[h]	ሀ	-5
ቀ	-n	[k]	ና	ና	-e	[se]	ቀ	ቀ	-sly	[pʰ]	ሐ	ሐ	-n	[h]	ሀ	-6
ቀ	-n	[k]	ና	ና	-e	[se]	ቀ	ቀ	-sly	[pʰ]	ሐ	ሐ	-n	[h]	ሀ	-7
ቀ	-n	[k]	ና	ና	-e	[se]	ቀ	ቀ	-sly	[pʰ]	ሐ	ሐ	-n	[h]	ሀ	-8
ቀ	-n	[k]	ና	ና	-e	[se]	ቀ	ቀ	-sly	[pʰ]	ሐ	ሐ	-n	[h]	ሀ	-9
ቀ	-n	[k]	ና	ና	-e	[se]	ቀ	ቀ	-sly	[pʰ]	ሐ	ሐ	-n	[h]	ሀ	-0

* Буквы дактилитов восточно-эфиопского языка
 * at = xxx; sly = xxxxy

אותיות צ'רקסיות בעבר בהשאווה להיום

גרעין הכפר בריחאניה